

ul. T. Seweryna 3A/47, 30-632 Kraków

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
DLA POLICHROMII POZORNEGO SKLEPIENIA
NAWY GŁÓWNEJ Z KOŚCIOŁA PW. ŚW. MAŁGORZATY W GORZKOWIE**

Kraków, listopad 2023 r.

KARTA TYTUŁOWA

I A. IDENTYFIKACJA OBIEKTU

Rodzaj zabytku: polichromia ścienna pozornego sklepienia nawy głównej (na podłożu drewnianym)

Nr rejestru zabytków: A.189/1-2 z 12.01.1957 i z 15.02.1967

Lokalizacja: Kościół parafialny pw. Św. Małgorzaty, Gorzków 4,
28-500 Kazimierza Wielka

Czas powstania: Kościół datowany na 1758 r. Polichromia z XVIII w., poddana przynajmniej dwukrotnie renowacji w 1844 r. oraz w roku 1930, przemalowana współcześnie (lata 80-te XXw.)

Wymiary: powierzchnia 219 m²

Technika wykonania:

- Podłoże: drewno modrzewiowe
- Technika malarska: warstwa pierwotna - tempera na zaprawie kredowej, warstwa malarska XIX w. - emulsja olejno-woskowa (?), dekoracja z 1930 – rodzaj tłustej tempery lub emulsji olejnej , warstwa współczesnego przemalowania – na bazie spoiwa syntetycznego (?)

Autor:

- Polichromie ścienne z: XVIII w., XIX w.: nieznanymi
- Renowacja: Władysław Cholewiński – 1930

Właściciel: Parafia Rzymsko-Katolicka pw. Św. Małgorzaty

Użytkownik: j.w

Termin wykonania opracowania: listopad 2023 r.

I B. DANE DOTYCZĄCE OPRACOWANIA KONSERWATORSKIEGO

Zleceniodawca: Parafia Rzymsko-Katolicka pw. Św. Małgorzaty, Gorzków 4, 28-500 Kazimierza Wielka

Wykonawca: ars ET restauro Ewa Tymcik, ul. T. Seweryna 3A/47,
30-632 Kraków

Autor opracowania: mgr Ewa Tymcik

Autor fotografii: Ewa Tymcik

Ilość stron: 14

Ilość fotografii: 7 w tekście

Przedmiot opracowania

Przedmiotem niniejszego opracowania jest *Program prac konserwatorskich dla polichromii pozornego sklepienia nawy głównej kościoła pw. Św. Małgorzaty w Gorzkowie*.

Konserwacja polichromii tej części kościoła będzie stanowiła kontynuację prac podjętych w 2022 r. w prezbiterium świątyni.

Zlecniodawca planuje wykonanie prac konserwatorskich w związku z możliwością otrzymania dofinansowania na powyższe prace.

Krótką historia obiektu

Pierwsza wzmianka o parafii i kościele w Gorzkowie pojawia się w 1326 r. w najstarszym spisie świętopietrza. Nie ma danych o pierwszej świątyni. Najznamienitszym pierwszym gorzkowianinem jest pochodzący z parafii Mikołaj z Gorzkowa, h. *Gieralt*, zmarły w 1414 r. biskup wileński, trzeci w historii rektor Akademii Krakowskiej.

Od lat 60-tych XVI w. świątynia przechodzi w ręce protestantów, którzy przekształcają ją w zbór. Katolicy odzyskują kościół z końcem stulecia.

Obecny kościół Św. Małgorzaty wzniesiony w 1758 r. dzięki fundacji Józefa Mieroszewskiego h. *Ślepowron*, burgrabiego krakowskiego, właściciela wsi.

Program funkcjonalno-przestrzenny późnobarokowej, drewnianej budowli oraz podobieństwa kształtu i formy elementów architektonicznych do budynków kościołów w Probołowicach, Węclawicach oraz Cudzynowicach, wskazują na jeden warsztat ciesielski, realizujący ten sam projekt architektoniczny.

Wykonawcą tej grupy kościołów jest budowniczy, majster Tomasz Wądołski¹.

Pierwsza polichromia ścienna wykonana została w XVIII w. przez nieznanego autora. Kolejna, XIX-wieczna (prawdopodobnie z 1844 r.), nowa kompozycja malarska również nie pozostawiła śladów źródłowych.

---

¹P. Pencakowski, *Krucyfiks w tęczu kościoła parafialnego pw. Św. Małgorzaty w Gorzkowie koło Kazimierzy Wielkiej. Rozpoznanie problematyki z zakresu historii sztuki*, mpis, 2021.

Obecna dekoracja ornamentalna w stylu młodopolskim, wykonana została w 1930 r. przez malarza i konserwatora Władysława Cholewińskiego, ucznia Mehoffera. W latach 80-tych XX w. została przemalowana po formie, co potwierdziły wykonane badania konserwatorskie oraz prace, przeprowadzone w roku 2022 w prezbiterium. Informacje o pracach malarskich, przeprowadzonych w kościele w latach 80-tych, pochodzą z archiwum parafialnego, jak również z programu prac konserwatorskich z r. 1985, autorstwa mgr Krystyny Sokół-Gujda i mgr Henryka Gujdy².

Opis inwentaryzacyjny obiektu

Kościół jest budowlą drewnianą, z drewna modrzewiowego, o konstrukcji zrębowej, wzmocnionej lisicami. Elewacje pokryte pionowym szalunkiem. Od strony zachodniej dodana dużych rozmiarów, późniejsza kruchta.

Dachy dwuspadowe, z sygnaturką wieńczącą dach, w formie latarni nakrytej kopulastym hełmem, pokrytym gontem. Pozostałe części pokrycia dachowego wykonane współcześnie z blachy ocynkowanej.

Wnętrze świątyni stanowi trzynawowy korpus i prezbiterium. Wyższa nawa główna, przedzielona filarami od naw bocznych, nakryta pozornym sklepieniem zwierciadlanym. Niższe nawy boczne nakryte pozornymi sklepieniami w kształcie ćwierćkolebki. Prezbiterium, zamknięte trójbocznie, nakryte stropem z fasetą. Oddzielone od nawy łukiem tęczy, z belką w kształcie rozszerzonego, spłaszczonego trójkąta.

Polichromia ścian i sklepień, widoczna obecnie, stanowi wielobarwną kompozycję ornamentalną w stylu młodopolskim. Przeważają wzory o charakterze ludowym, z licznymi przedstawieniami kwiatów i wici roślinnych, ujętych w geometryczne figury.

W centrum sklepienia pozornego nawy przedstawiono monogram maryjny, otoczony płomieniami. Strop prezbiterium dekoruje centralnie forma krzyża otoczonego koroną cierniową, z wpisanym monogramem *IHS*. Obydwa monogramy otaczają bogate wici roślinne.

---

² *Polichromia w drewnianym kościele w Gorzkowie k/Kazimierzy Wielkiej, woj. Kielce, oryginał wraz z fotografiami znajduje się w archiwum Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.*

W nawie przedstawiono kwiaty w kolorystyce czerwieni i bieli, żółcieni i ciemnych błękitów, na jasno różowym tle.

Na splotach pozornego sklepienia namalowane są uproszczone kartusze z atrybutami czterech ewangelistów po bokach, pośrodku symbole Bożej Opatrzności, Trójcy Świętej, w narożnikach Chryzmon – najstarszy monogram Jezusa. Wszystkie przedzielone dekoracyjnymi pasami ze złożonym motywem roślinnym.

Sklepienie osadzone na podwójnym gzymsie, wspartym na filarach.

Obecna kolorystyka należy do współczesnego przemalowania z lat 80-tych XX w. , można przypuszczać, że malowidło Cholewińskiego charakteryzuje jaśniejsza i czystsza barwa, analogiczna do odstąpionych fragmentów dekoracji z lat 30-tych na ścianach oraz na fasacie stropu prezbiterium.

Stan zachowania przed konserwacją

Polichromia ścienna pozornego sklepienia nawy głównej przedstawia średni stan zachowania. Ogólnie wydaje się być zachowana jednorodnie, warstwa przemalowania, najprawdopodobniej wykonanego *po formie*, pokrywa całą powierzchnię podłoża.

Malatura jest mocno zakurzona, częściowo pociemniała i oślepta.

Występują liczne zaplamienia i zacieki, wynikające z zalania wodą opadową. Najbardziej widoczne znajdują się w części sklepienia od strony prezbiterium. W miejscach tych doszło lokalnie do odspojenia pasów płótna, stanowiących wzmocnienie desek sklepienia, wykonane w latach 80-tych XX w. Destrukt ten wskazuje na znaczny stopień uszkodzenia przez penetrującą wodę zarówno drewnianego podłoża, jak i nawarstwień malarskich. Można stwierdzić, że przecieki, wynikające z nieszczelności pokrycia dachowego, występują lokalnie we wszystkich partiach pozornego sklepienia w różnym zakresie.

Na obecnym etapie trudno określić zasięg zniszczeń, będzie to możliwe po rozpoczęciu prac.

Doświadczenie, wynikające z przeprowadzonych prac konserwatorskich przy polichromii ściennej prezbiterium, wskazuje na możliwe występowanie ubytków, rozwarstwień podłoża drewnianego w miejscach łączenia desek czy belek, zabezpieczonych pasami płótna w trakcie ostatniej renowacji. Częściowo należy liczyć się z koniecznością usunięcia zmurszałych

elementów drewnianych, które obecnie nie są dobrze widoczne, a są efektem działania owadzych szkodników drewna.

Współcześnie widoczna warstwa malarska skrywa całkowicie wcześniejsze nawarstwienia, dlatego nie jest możliwa ocena ewentualnego występowania historycznych dekoracji, oprócz domniemania, że zachowała się, przynajmniej częściowo, malatura Władysława Cholewińskiego z 1930 r.

Założenia i wnioski konserwatorskie

Podstawowym założeniem planowanych prac konserwatorskich jest przywrócenie polichromii utraconych walorów estetycznych i technicznych, w tym zabezpieczenie i wzmocnienie drewnianego podłoża.

Na wstępnym etapie prac, przewiduje się wykonanie badań sondażowych na obecność wcześniejszych warstw historycznych oraz ocenę ich stanu zachowania oraz zasięgu. Wyniki badań pozwolą na podjęcie odpowiednich działań konserwatorskich, w tym ewentualne odstonięcie i przywrócenie innej, historycznej warstwy malarskiej. Przed przystąpieniem do usuwania nawarstwień malarskich należy ustalić z przedstawicielem WUOZ, która warstwa chronologiczna będzie odślaniana. Decyzję należy podjąć w odniesieniu do szerszego kontekstu, jakim jest konserwacja polichromii ścian i sklepień całego wnętrza świątyni gorzkowskiej.

Na obecnym etapie prac planuje się przywrócenie oryginalnej dekoracji malarskiej Władysława Cholewińskiego ze względu na jej walory artystyczne.

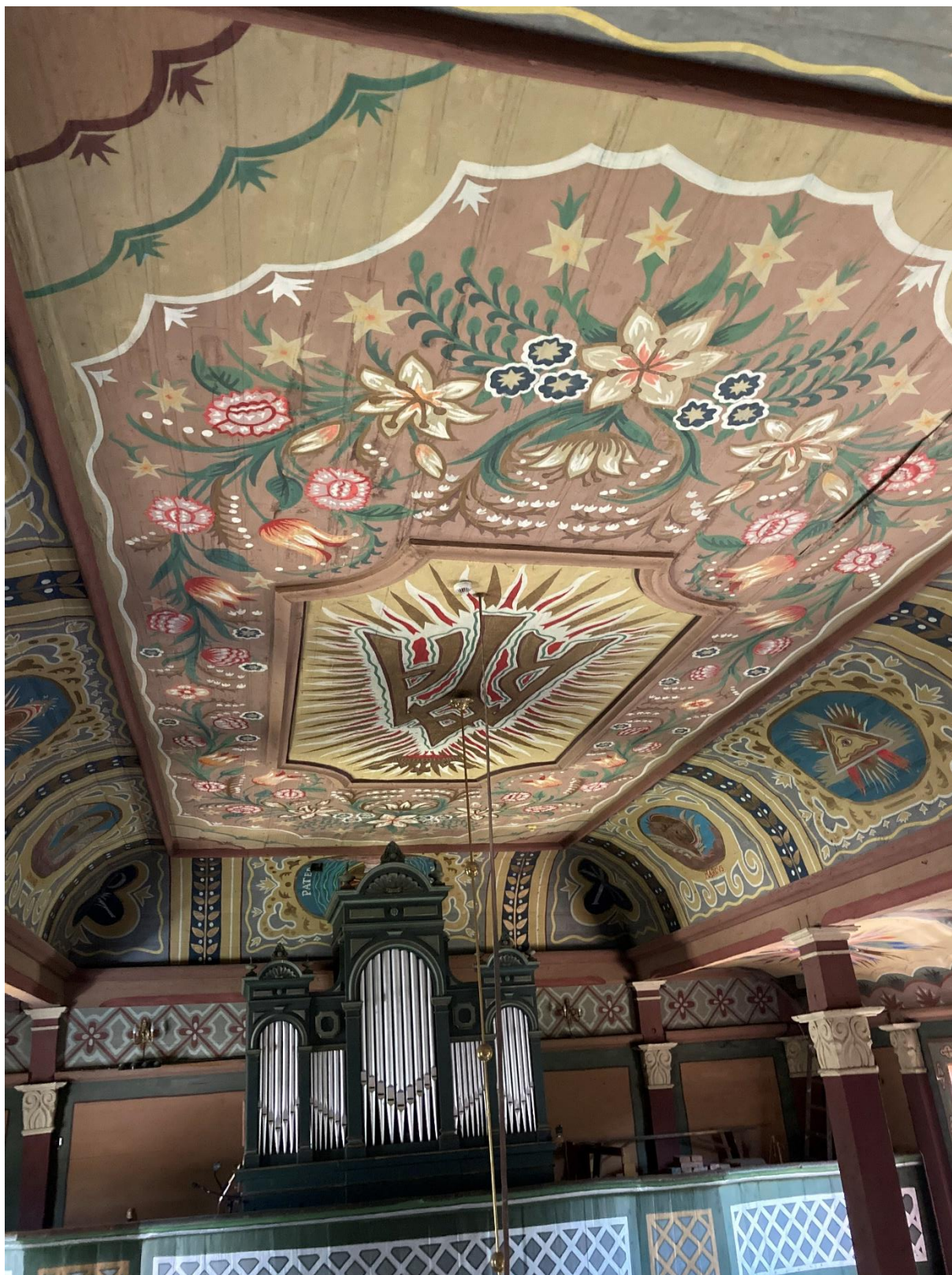
Planowane prace obejmą: badania stratygraficzne, odstonięcie najlepiej zachowanej i przeznaczonej do ekspozycji warstwy malarskiej, oczyszczenie i uczytelnienie dekoracji malarskiej, dezynfekcję i dezynsekcję drewnianego podłoża, analizę występujących zacieków i usunięcie przyczyny zamakania sklepienia (ewentualnie zalecenie wykonania odpowiednich prac, jeśli dotyczyć będą prac budowlanych), usunięcie zmurszałych fragmentów drewna tam, gdzie występują, impregnację podłoża i konsolidację warstw malarskich, uzupełnienie ubytków podłoża i zaprawy oraz scalenie kolorystyczne odstoniętej polichromii.

Program prac konserwatorskich

1. Postawienie rusztowań z platformą do prac przy sklepieniu nawy.
2. Dokumentacja fotograficzna przed konserwacją.
3. Przeprowadzenie badań sondażowych na występowanie wcześniejszych warstw chronologicznych. Przewiduje się wykonanie sond stratygraficznych zarówno na plafonie, jak i pozostałych częściach sklepienia, w takiej ilości, która wystarczy do oceny rodzaju oraz stanu zachowania występujących warstw malarskich. Otrzymane wyniki zostaną przedstawione komisji konserwatorskiej, która zadecyduje o ewentualnej ekspozycji innej warstwy malarskiej niż dekoracja z 1930 r. autorstwa Władysława Cholewińskiego (jeśli taka warstwa się zachowała).
4. Usunięcie przemalowań z lat 80-tych XX w. w sposób chemiczny i mechaniczny, przy zastosowaniu past spulchniających (Scansol Eko, Dispersionentferner itp.) oraz mieszanek rozpuszczalników (alkohol, aceton, dawanol).
5. Konsolidacja warstwy malarskiej w miejscach występowania złuszczeń czy spudrowań. Proponuje się przesączenie warstwy malarskiej w tych partiach 4% klejem z metylocelulozy metodą natrysku i sprasowanie poprzez folię poliestrową odpowiednim narzędziem (gąbka, pędzel, wałek).
6. Mechaniczne usunięcie uszkodzonych pasów płótna, maskujących szczeliny między deskami. Przewiduje się uzupełnienie szczelin pakułami z klejem typu Wikol i powtórne doklejenie pasów, jeśli ich stan będzie odpowiedni. W miejscach zawilgoconych z widocznymi zaplamieniami po zalaniu wodą opadową, proponuje się całkowite usunięcie pasów płótna.
7. Analiza przyczyn lokalnego zalewania sklepienia, w wypadku zauważenia nieszczelności dachu, zostaną zlecone odpowiednie prace naprawcze w celu wyeliminowania przeciekania wody opadowej.
8. Dezynfekcja i dezynsekcja podłoża. Planuje się przegląd belek stropowych i desek od strony strychu, po uprzednim zdemontowaniu ocieplenia z waty mineralnej. Zastosowany zostanie analogiczny środek do stosowanego przy konserwacji stropu w prezbiterium – Anti-Insekt firmy Remmers lub Xirein (zawiera permetrynę), наносzony metodą natrysku na zarażone drewno.

9. Wzmocnienie strukturalne podłoża. Przewiduje się impregnację strukturalną osłabionego podłoża drewnianego roztworem 5-10% Paraloidu B72 w dowanolu, nanoszonego metodą powlekania drewna od odwrocia oraz metodą iniekcji w otwory po żerowaniu owadzich szkodników drewna.
10. Stabilizacja podłoża poprzez wymianę zmurszałych fragmentów podłoża oraz wstawki wykonane z odpowiednio zaimpregnowanego drewna, jak również wykonanie mniejszych uzupełnień ubytków z masy epoksydowej Akson 587 (lub Araldit), przeznaczonej do konserwacji drewna. W ostatniej warstwie uzupełnień proponuje się nałożenie warstwy kitu akrylowego Modostuc w kolorze drewna orzechowego, analogicznie do prac przeprowadzonych przy stropie w prezbiterium.
11. Zabezpieczenie kitów 3% roztworem szelaku w alkoholu etylowym.
12. Scalenie kolorystyczne oraz wykonanie częściowych rekonstrukcji w oparciu o zachowane ślady dekoracji malarskiej z 1930 r., przy zastosowaniu spoiwa z kazeiny boraksowej oraz pigmentów w proszku firmy Kremer. Przewidywany efekt końcowy powinien być analogiczny do wykonanej konserwacji ścian i stropu w prezbiterium.
13. Renowacja złocień (monogram Maryjny). W zależności od stanu zachowania pierwotnej warstwy, która jest prawdopodobnie wykonana z metalu płatkowego (szlagmetal), przewiduje się ewentualne zachowanie tej warstwy lub wykonanie imitacji złocenia ze srebra płatkowego pokrytego warstwą złotego goldlacku, analogicznie do prac w prezbiterium.

Fot. 1 Kościół pw. Św. Małgorzaty w Gorzkowie, nawa, widok sklepienia na chór muzyczny.

Fot. 2 Kościół pw. Św. Małgorzaty w Gorzkowie, nawa, widok narożnika sklepienia od strony północno-zachodniej.

Fot. 3, Fot. 4 Kościół pw. Św. Małgorzaty w Gorzkowie, nawa, zbliżenia sklepienia, widoczne zacieki na warstwie malarskiej.

Fot. 5, Fot. 6 Kościół pw. Św. Małgorzaty w Gorzkwie, nawa, widoki części sklepienia z symbolami ewangelistów – od strony południowej i północnej.

Fot. 7 Kościół pw. Św. Małgorzaty w Gorzkowie, nawa, zbliżenie fragmentu sklepienia z symbolem Św. Mateusza. Widoczny stan polichromii.